

Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ

«Ἀνθρώποι, ζῶα καί μηχανές:
Ὁ μύθος τῆς Πασιφάης»

Π ἄνε τρία καί πάνω χρόνια πού μέ ἀπασχολεῖ ἡ ποίηση τοῦ Μίλτου Σαχτούρη. Πρόκειται γιά μιὰ ποίηση σταθερή καί καθαρή, δίχως παραχωρήσεις σέ ὅποιαδήποτε εὐκολία – τῆς τέχνης ἢ τῆς ζωῆς, ἰδιωτικῆς καί δημόσιας. Μέ τό μέτρο αὐτό ἡ ποίηση τοῦ Σαχτούρη εἶναι δύσκολη, ἐπειδή ἀκριβῶς ἀντιστοιχεῖ σέ δύσκολους καιρούς καί ἀπορροφᾶ δύσκολες ἐμπειρίες. Ἀλλά ἡ ποίηση τοῦ Σαχτούρη εἶναι προπάντων συστηματική: μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ πυρῆνες τῆς συνάπτουν σχέσεις μεταξύ τους, δημιουργοῦν σώματα μέ διασταυρούμενες τροχιές, ἔλξεις καί ἀπωθήσεις. Ἐκεῖνο, πιστεύω, πού πρῶτιστα ἐνδιαφέρει τόν ἀναγνώστη τοῦ Σαχτούρη εἶναι νά μπεῖ μέσα σ' αὐτό τό σύστημα, γιά νά ἀρχίσει τήν ἀναγνώρισή του – καί πιο πέρα νά κερδίσει τήν αὐτογνωσία του.

Κάτι τέτοιο δοκίμασα νά κάμω πρῖν ἀπό δύο πε-

ρίπου χρόνια, μιλώντας σέ μιά σειρά ἐπιφυλλίδων στό «Βῆμα» γιά τή χρωματολογία τοῦ Σαχτούρη – τή σύνθεση καί τή λειτουργία της – τονίζοντας πώς δέν πρόκειται γιά χρώματα εἰκαστικῆς τάξης, ἀλλά ποιητικῆς ὕψης. Σήμερα θά προχωρήσω πρὸς μιά συμπληρωματικὴ κατεύθυνση προτείνοντας κάποιους δείχτες γιά ὅ,τι θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ <ζωολογία> τοῦ Σαχτούρη: ἔμβιο δηλαδή περιβάλλον, μέσα στό ὁποῖο κρύβεται καί συνάμα ἐκφράζεται ὁ ποιητικὸς ἄνθρωπος.

Προηγουμένως ὅμως μιά ἀπόκλιση πού, νομίζω, δέν θά ἀποδειχτεῖ ἄσχετη πρὸς τόν τελικὸ στόχο. Μέσα σέ εἴκοσι ἐπτὰ χρόνια καί σέ ἑννέα συλλογές πού περιέχει ὁ τόμος *Ποιήματα* τοῦ Σαχτούρη, ὑπάρχουν δύο μόνον ἐξολοκλήρου ἀρχαιοθέμα ποιήματα, ὅσο βλέπω: τὸ «Δέν εἶναι ὁ Οἰδίποδας» καί ἡ «Πασιφάη» – καί τὰ δύο περιέχονται στή συλλογὴ *Παραλογαίς* πού δημοσιεύτηκε τὸ 1948 (*Ποιήματα*, σ. 73 καί 76).

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ Ο ΟΙΔΙΠΟΔΑΣ

Ἔνας μεγάλος οὐρανὸς γεμάτος χελιδόνια
 τεράστιες αἰθούσες δωρικές κολόνες
 τὰ πεινασμένα τὰ φαντάσματα
 καθισμένα σέ καρέκλες στίς γωνιές
 νά κλαῖνε
 τὰ δώματα μέ τὰ νεκρά πουλιά
 ὁ Αἰγιστος τὸ δίχτυ ὁ Κώστας
 ὁ Κώστας ὁ ψαράς ὁ πονεμένος
 ἓνα δωμάτιο γεμάτο τούλια πολύχρωμα
 πού ἀνεμίζουνε
 νεράντζια σπᾶνε τὰ τζάμια στά παράθυρα
 καί μπαίνουν μέσα
 ὁ Κώστας σκοτωμένος

ὁ Ὁρέστης σκοτωμένος
 ὁ Ἀλέξης σκοτωμένος
 σπᾶνε τίς ἀλυσίδες στά παράθυρα
 καί μπαίνουν μέσα
 ὁ Κώστας ὁ Ὁρέστης ὁ Ἀλέξης
 ἄλλοι γυρίζουνε στοὺς δρόμους ἀπὸ τὸ
 πανηγύρι
 μέ φῶτα μέ σημαῖες μέ δέντρα
 φωνάζουν τὴ Μαρία νά κατέβει κάτω
 φωνάζουν τὴ Μαρία νά κατέβει ἀπὸ τὸν
 Οὐρανὸ
 τ' ἄλογα τ' Ἀχιλλέα πετοῦν στὸν οὐρανὸ
 βολίδες συνοδεύουνε τὸ πέταμά τους
 ὁ ἥλιος κατακυλάει ἀπὸ λόφο σέ λόφο
 καί τὸ φεγγάρι εἶναι ἓνα πράσινο φανάρι
 γεμάτο οἶνὸπνευμα
 τότε νυχτώνει ἡ σιωπὴ τοὺς δρόμους
 καί βγαίνει ὁ τυφλὸς μέ τὸ μπαστούνι του
 παιδιὰ τὸν ἀκλουθᾶνε στίς μύτες τῶν ποδιῶν
 δέν εἶναι ὁ Οἰδίποδας
 εἶναι ὁ Ἥλιος τῆς λαχαναγορᾶς
 παίζει μίαν ἐξαντλητικὴ θανάσιμη φλογέρα
 εἶναι ὁ νεκρὸς Ἥλιος τῆς λαχαναγορᾶς

Πέρα ἀπὸ τὸν τίτλο καί τοὺς τελευταίους στίχους πού αἴρουν τὸ ὄνομα (ἄχι τὸ πρόσωπο) τοῦ Οἰδίποδα, ὑπάρχουν στό ἐσωτερικὸ τῆς ποιητικῆς σκηνοθεσίας καί ἄλλα ἀρχαῖα σήματα, τὰ ὁποῖα μεταφέρονται στό νεοελληνικὸ – κατοχικὸ καί μετακατοχικὸ – σφαγεῖο: οἱ δωρικές κολόνες, τὰ δώματα, ὁ Αἰγισθος καί τὸ δίχτυ του, ὁ Ὁρέστης, ὁ Ἀχιλλέας καί τὰ ἄλογά του. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα σύμβολα εἶναι πιά στό Σαχτούρη πεινασμένα φαντάσματα, εἴτε κάθονται στίς καρέκλες καί στίς γωνιές, εἴτε περιφέρονται στοὺς δρόμους, ἀνεβοκατεβαίνοντας τὸν οὐρανὸ. Ὅταν ἡ σιωπὴ νιγντῖνει

τούς δρόμους του ποιήματος και τό φεγγάρι γίνεται φανάρι πράσινο, γεμάτο οινόπνευμα, χτυπᾶ τό μπα-
στούνι του και ὁ τυφλός Οἰδίποδας – νεκρός και
αὐτός, ὅπως και τά παιδιά πού τόν ἀκολουθοῦν
περπατώντας στίς μύτες. Δύο λοιπόν διαβόητες
ἀρχαῖες φαμελιές (οἱ Λαβδακίδες και οἱ Ἀτρεΐδες),
φονιάδες ἢ σκοτωμένοι, ἕνας πρόωρα ἀφανισμένος
ἥρωας τοῦ Ὀμήρου (ὁ Ἀχιλλέας) μυθοποιοῦν και
ἀπομυθοποιοῦνται, καθῶς ἀναστρέφονται τό σκο-
τωμένο ψαρά Κώστα, τό σκοτωμένο Ἀλέξη και τή
Μαρία, πού ἔχει στό μεταξύ ἀναληφθεῖ. Στό κέντρο
τοῦ μειχτοῦ αὐτοῦ χοροῦ κινεῖται ὁ Ἥλιος τῆς
λαχαναγοράς, πού δέν εἶναι ὁ Οἰδίποδας, και ὁμως,
χωρίς νά τό θέλει, τόν ὑποδύεται.

Και τώρα ἡ «Πασιφάη» – τό δεύτερο ἀρχαιόθε-
μο ποίημα.

ΠΑΣΙΦΑΗ

Τά παγωμένα χέρια
ψάχνουν τά σύννεφα
βρίσκουν τό μύλο
μέσα στά σύννεφα
νά γυρίζει δίχως φτερά
βρίσκουν τό φάντασμα
τῆς καμινάδας δίχως κεφάλι
βρίσκουν τό σταυρό
τῆς ἄγριας φοβέρας
τό τρύπιο πιθάρι
τῆς βροχῆς
βρίσκουν ἀκόμα
τό φεγγάρι τῆς ἀνοιξῆς
σθημένο
νά καπνίζει
μέ γύρω γύρω του
πασχαλιές

τά παγωμένα χέρια
πιάνουν τό νῆμα
τῆς Ἀριάδνης
και τότε βρίσκουν
τσακισμένη
κομματιασμένη
τήν ξύλινη ἀγελάδα
τῆς βασίλισσας
κι ἀκόμα βρίσκουν
μέσα στά σύννεφα
πῶς νά τό πῶ

τά ἴδια της μάτια
ἄγρια τρελά
και διψασμένα
σάν ἀστραπές

Κι αὐτό τό ποίημα, μέ τόν τίτλο του και δύο του-
λάχιστον ἐσωτερικά του σήματα (τό νῆμα τῆς
Ἀριάδνης και τήν ξύλινη ἀγελάδα τῆς βασίλισσας),
παραπέμπει σ' ἕνα ζωόμορφο ἀρχαῖο μῦθο, ὅπου ἡ
ἐξουσία, ὁ ἔρωτας, ἡ τέχνη και ἡ ἔρευνα σμίγουν,
ὅπως ἐξάλλου μέσα στήν ἴδια ἱστορία σμίγουν και
οἱ ἀνθρωποι μέ τά ζῶα. Δέν ἔχω καιρό γιά διεξοδι-
κή ἀνάπτυξη τοῦ ἀρχαίου μῦθου. Δίνω μόνο τά πῶ
χοντρά του στίγματα.

Ἡ Πασιφάη εἶναι γυναῖκα τοῦ Μίνωα, κόρη τοῦ
Ἥλιου, ἔχει ἀδελφία τόν Περσέα και τόν Αἰήτη και
ἀδελφή τή μαγική Κίρκη. Ἡ ἴδια ἐρωτεύεται παρά-
φορα ἕνα ταῦρο, ἀντίδωρο τοῦ Ποσειδώνα σέ κά-
ποια προσευχή ἐξουσίας τοῦ Μίνωα. Ὁ Μίνωας
ὁμως ξεχνᾶ, ὅπως τό ὑποσχέθηκε, νά θυσιάσει τόν
ταῦρο στόν Ποσειδώνα, μόλις βγεῖ ἀπό τή θάλασ-
σα. Ὁ ταῦρος λοιπόν κυκλοφορεῖ και ρίχνει σέ ἀβά-
σταχτο ἔρωτα τή βασίλισσα Πασιφάη. Μὴν ἔχο-

ντας ή Πασιφάη άλλον τρόπο νά σμίξει μέ τόν ποσειδώνειο ταῦρο, άπευθύνεται στόν τεχνίτη Δαίδαλο πού τής φτιάχνει ένα τέλειο όμοίωμα άγελάδας, ξύλινο καί κούφιο. Μπαίνει μέσα, έξαπατᾶ τόν ταῦρο καί άπό τήν άφύσικη έρωτική τους ένωση γεννιέται ό γνωστός Μινώταυρος. Ή έμπλοκή τοῦ Θησέα μέσα στην ιστορία αὐτή καί ό ρόλος τής Ἀριάδνης εἶναι πράγματα γνωστά – τά παραλείπω.

Στό ποίημα, λοιπόν, τοῦ Σαχτούρη, πού ιστορεῖ τήν έξερευνητική περιπλάνηση ενός σύγχρονου άνομάτιστου Θησέα μέ παγωμένα χέρια καί μέσα σ' ένα σύγχρονο λαβύρινθο, δέν υπάρχει θέση για άθλους. Ἀντίθετα ή έξερεύνηση οδηγεί μόνο στην άνακάλυψη άπό σπαράγματα: (α) τής κομματιασμένης ξύλινης άγελάδας (όπου καί κρυμμένη ή Πασιφάη έσμιξε μέ τόν ταῦρο), καί (β) τής ίδιας τής βασίλισσας, πού δέν τής άπόμειναν πιά παρά μόνο τά άγρια, τρελά καί διψασμένα, σάν άστραπές, μάτια της – κι αὐτά άνάμεσα στά σύννεφα. Στή θέση λοιπόν τής άρχαίας έπιτυχίας, έμεινε έδῶ μόνος καί διαμαρτυρόμενος ό έρωτικός εφιάλτης, πού δέν εἶναι πιά μόνον έρωτικός. Εύρετής καί εύρημα έμπαίζουνται άπό τούς θεούς, άναλώνονται μέσα στά πάθη τους, κι ό,τι άπομένει άπό τήν τελική παγωνιά καί καταστροφή εἶναι αὐτή ή τελευταία τρέλα τοῦ ανθρώπου, πού λάμπει ή δίψα της σάν άστραπή. Τό τοπίο, έπομένως, τοῦ ποιήματος – σύγχρονο καί φασματοποιημένο (άνάλογο μέ τοῦ Οιδίποδα) – χάρη στην Πασιφάη καί τό μύθο της, βυθίζεται πίσω στό χρόνο καί, διασχίζοντας τή φύση καί τήν ιστορία, άποβαίνει σχεδόν μεταφυσικό, μένοντας παρά ταῦτα στην καρδιά τής φύσης.

Ἔστερα άπό τήν παρέκβαση προχωρῶ στή στα-

τιστική σύσταση τοῦ ζωολογικοῦ κόσμου τοῦ Σαχτούρη, πού τήν ύποσχέθηκα άπό τήν άρχή.

1. Ἄν διαιρέσουμε τά ποιητικά ζῶα τοῦ Σαχτούρη σέ χερσαῖα, θαλάσσια καί πετούμενα, τότε τά πρωτεῖα (ποσοτικά τουλάχιστον) άνήκουν στά πουλιά. Πενήντα δύο παραπομπές έπιφυλάσσονται μόνο στό γενικό όρο *πουλιά*, όταν δέν έξειδικεύονται ένῶ άντίστοιχα ή λέξη γένους *ψάρια* έχει δεκαπέντε παραπομπές καί οἱ λέξεις *θηρία*, *ζῶα* καί *τέρατα*, μαζί, έντεκα παραπομπές. Τοῦτο σημαίνει ότι στό ζωολογικό κόσμο τοῦ Σαχτούρη πλεονάζουν τά πετούμενα.

2. Στό έσωτερικό τώρα, τοῦ γένους τῶν πουλιῶν ὡς όνομασμένο είδος υπερτεροῦν τά *περιστέρια* (δέκα παραπομπές) ακολουθοῦν τά *χελιδόνια* (όκτώ παραπομπές), οἱ *άετοί* (έξι παραπομπές) ένῶ τά *κοκόρια* κι οἱ *πετεινοί* μᾶς δίνουν σύνολο δέκα παραπομπῶν. Ὑψηλό δείχτη συχνότητας έχουν κι οἱ *πεταλοῦδες* (όκτώ παραπομπές). Τά άλλα φτερωτά, στόν οὐρανό ή στή γῆ, κυμαίνονται άνάμεσα στό δείχτη ένα καί δύο: *σπουργίτι*, *κόρακας*, *γύπας*, *όρνύκι*, *νυχτερίδα*, *μέλισσα*, *κουκουβάγια*, *παπαγάλος*, *κύκνος* καί *παγωνί*.

3. Στά χερσαῖα ζῶα επιβάλλονται οἱ *σκύλοι* (μέ είκοσι παραπομπές) έπονται τά *άρνια* καί τά *πρόβατα* (δέκα παραπομπές σύνολο), καί ακολουθοῦν τά *άλογα* (έννέα παραπομπές). Ἡ *γάτα*, τό *γαϊδούρι*, ό *λαγός* καί ό *πάνθηρας* φιλοξενοῦνται μόνο σ' ένα ποίημα άπό μία ὡς τέσσερις φορές. Δέν λείπουν οὔτε καί τά *μερμήγκια* καί τά *ποντίκια*, σέ χαμηλή πάντως συχνότητα.

4. Τά *ψάρια* δέν έξειδικεύονται. Μόνο τά *λέπια* τους άπομονώνονται δύο φορές, άντίστοιχα πρός τά

φτερά τῶν πουλιῶν πού προβάλλονται μόνα τους ὀκτώ φορές.

Ἐπέμεινα στή στατιστική σύνθεση αὐτοῦ τοῦ ζωολογικοῦ συστήματος, γιατί πιστεύω ὅτι τό ἀναλογικό πλῆθος κάθε γένους καί εἴδους, σέ συνδυασμό μέ τά χρώματα καί τούς ἤχους του, μᾶς δίνει μία τουλάχιστον διάσταση (τήν ποσοτική) τοῦ τρόπου πού ὁ Σαχτούρης ἀναπαριστᾷ τόν φυσικό κόσμο καί τόν μετασχηματίζει σέ ποιητικό σύστημα. Πάντως κάθε προσπάθεια γιά μονοσήμαντη ἀποκωδικοποίηση ὁποιουδήποτε ζώου μέσα στήν ποίηση τοῦ Σαχτούρη (εἴτε ἐκφράζεται ὡς γένος εἴτε ὡς εἶδος) εἶναι, πιστεύω, καταδικασμένη σέ ἀποτυχία.

Ἐκείνο ἀντίθετα πού πρέπει κανεῖς νά προσέξει εἶναι ἡ γειτονία καί ἡ συμπλοκή τοῦ κάθε ζώου μ' ἕνα ἄλλο ζῶο ἢ πρόσωπο μέσα στόν ποιητικό θύλακα. Καί ἀκόμη ἡ συμπεριφορά τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ζώων, εἴτε καταγράφεται μέσα στό ποίημα μέ τό ρῆμα, εἴτε δηλώνεται μέ τό ἐπίθετο καί ὁποιοδήποτε ἀνάλογο προσδιορισμό. Τέτοιοι πίνακες δέν εἶναι δυνατό τώρα νά δοθοῦν (οὔτε ὁ ἴδιος τούς ἔχω ἀκόμη συστηματικά συντάξει). Πάντως θά παραθέσω ὀρισμένα παραδείγματα πού ὑποδείχνουν ἔστω τήν ἀπόσταση πού χωρίζει τό ζωολογικό ποιητικό σύμπαν τοῦ Σαχτούρη ἀπό τόν πραγματικό κόσμο.

Καταρχήν κάποια χαρακτηριστικά ρήματα πού δραστηριοποιοῦν παράξενα τά ζῶα τοῦ Σαχτούρη:

- Δέν οὐρλιάζει μόνο ὁ σκύλος, ἀλλά καί τά περιστέρια καί τά ἀρνιά, ὅπως ἐξάλλου καί τό φεγγάρι.
- Δέν κελαηδοῦν μόνο τά πουλιά, ἀλλά καί τό γαῖδουράκι, καί ὁ λαγός, κι ὁ πετεινός, ὅπως

ἐξάλλου καί ὁ ἄνθρωπος.

- Δέν μιλοῦν μόνο οἱ ἄνθρωποι, ἀλλά καί τά πουλιά καί ὁ ἀετός.
- Δέν ὀρμοῦν μόνο ὁ σκύλος ἢ ἡ γάτα ἀλλά καί ἡ πεταλούδα.
- Δέν ἀγαποῦν μόνο τά πουλιά, ἀλλά καί τά ψάρια.
- Δέν βογγᾷ μόνο ἡ γυναίκα, ἀλλά κι ὁ σκύλος κι ὁ λαγός.
- Κλαίνει καί τά ψάρια ὅπως καί οἱ σκύλοι.
- Καίγονται ἢ καίνε ἀδιάκριτα πουλιά, ψάρια, σκύλοι, πετεινοί καί ἄνθρωποι.

Καί τώρα κάποιοι στίχοι πού δείχνουν τή συμπεριφορά αὐτή καθαρότερα μέσα στό ποιητικό πλαίσιο:

- βόγγαε μαῦρο ἔντομο ὁ τρελός λαγός
- εἶδα τό ψάρι πάνω στόν τοῖχο νά ξυπνάει
νά γράφει γράμματα κόκκινα πυκνά
- μαῦρα περιστέρια
διώχνανε τόν ἥλιο
- καί μέσα του ἔκαιγε ἕνα μικρό χρυσό ψαράκι
- μέσ στήν καρδιά μου ἔχω ἕνα ἡμερο πουλί
ἄν τ' ἀφήσω νά βγεῖ
τά δόντια του θά σέ κατασπαράξουν
- ὁ σκύλος [...] ἔκλαιγε σάν κακό πουλί
- τό ψάρι μελετάει τό κυπαρίσσι
- γιατί μετρᾶνε τά πουλιά τήν ἀνοιξη μέ τά
μαχαίρια;
- πελώριοι, αἰωνόβιοι ἀετοί παραμιλοῦσαν
- κοράκια ντύθηκαν κόκκινα
σάν πόρνες
- τό περιστέρι περίσσεψε ἀπό τρόμο

Μέσα ἀπό τούς στίχους πού παρέθεσα δέν φαίνεται μόνο ἡ ἀπροσδόκητη ρηματική συμπεριφορά τῶν ζώων, ἀλλά καί ἡ γειτονία τους μ' ἄλλα ζῶα

καί ανθρώπους, ὅπως ἐπίσης καί οἱ ἐπιθετικές τους ιδιότητες. Τά παραδείγματα εἶναι πολύ λίγα, γιά νά καταλήξουμε ἐδῶ καί τώρα σέ ὅποιαδήποτε πορίσματα. Σκοπός μου ἦταν ἀπλῶς καί μόνο νά ἐρεθίσω μέ τήν ὄψη καί τά ἔργα τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ζώων. Πάντως προτοῦ κλείσω τό κεφάλαιο, θά ἐπιμείνω λίγο σέ μιά εἰδική προβολή τῶν ζώων: ὅταν αὐτά χρησιμοποιοῦνται στό πλαίσιο μιᾶς παρομοίωσης. Ἐδῶ φαίνονται καθαρότερα δύο κυρίως πράγματα: α) ἡ σύζευξη τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης μέ τά ζῶα· καί β) ἡ μυστική συγγένεια τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ζώων μεταξύ τους.

Παραδείγματα τῆς πρώτης κατηγορίας:

- *κόκκινο φεγγάρι
οὐρλιαξε δεμένο
σά σφαγμένο βόδι*
- *εἶμαι
κατάστικτη
ἀπό κόκκινο κακό
ὅμως καθαρή
σάν τό ἐλάφι*
- *οὐρλιάζει ἡ γυναίκα
στό κρεβάτι
σάν παγωμένο περιστέρι*
- *ὁ ἄνθρωπος-πετεινός ἀνάθει ὁ μόνος του καίει*
- *θά σοῦ βρῶ πάλι τό σπασμένο μπαλκόνι
καί τό σκύλο οὐρανό*

Παραδείγματα τῆς δεύτερης κατηγορίας:

- *βόγγαε μαῦρο ἔντομο ὁ τρελός λαγός*
- *ὁ σκύλος [...] ἔκλαιγε σάν κακό πουλί*
- *ὄρμουσαν καί τά ξέσχιζαν
οἱ πεταλοῦδες-σκύλοι*
- *ἕνα μικρό ἀσπρόμαυρο γατάκι
σάν πουλί*

- *τότε τό ἄσπρο περιστέρι μ' ἄγρια δόντια
σά σκύλος οὐρλιαξε μέσα στή νύχτα*
- *ὁ ἅγιος πετεινός
κι ἔκθαμβο ἐρώτημα τό χελιδόνι
γύρω ἀπό ἕναν ἀσημένιο θάνατο
ἔχουν πιαστεί*

Τό ἀρχαιόθεμο ποίημα «Πασιφάη» ἀποτελεῖ, θά ἔλεγα, καλό ὄδηγό, γιά νά μποῦμε κάπως ὑποψιασμένοι στό ζωολογικό κόσμο τοῦ Σαχτούρη, ἀναζητώντας τή μορφή του καί τά ἔργα του. Ἡ ἐρωτική ἔνωση τῆς Πασιφάης μέ τόν ποσειδώνιο ταῦρο καί ἡ γέννα τοῦ Μινώταυρου παραπέμπουν σέ μιά τουλάχιστον κατηγορία ζωόμορφων ἀνθρώπων καί ἀνθρωπομορφικῶν ζώων, πού κυκλοφοροῦν ὡς ἀπειλητικά ἢ ἀγαθὰ τέρατα μέσα στήν ποίηση τοῦ Σαχτούρη.

Ἡ ξύλινη ἐξάλλου ἀγελάδα, μέσα στήν ὁποία κρύβεται ἡ Πασιφάη γιά νά δελεάσει τόν ταῦρο, μᾶς προσφέρει κάποιο κλειδί γιά νά καταλάβουμε τή φύση καί τό ρόλο τῶν ζώων μέσα στό ποιητικό σύστημα τοῦ Σαχτούρη. Ἡ ζωώδης μορφή σπάνια εἶναι καθαρό ζῶο· συχνά συναποτελεῖ καί προσωπεῖο ἀνθρώπου ἢ, ἀντίθετα, τό κρυμμένο, ἀπωθημένο του ἔνστικτο. Ἐνα ζῶο ὅμως μέσα στήν ποίηση τοῦ Σαχτούρη μπορεῖ νά λειτουργεῖ καί ὡς μηχανή, ὅπως ἐξάλλου καί τό ξύλινο ὁμοίωμα ἀγελάδας πού κατασκεύασε γιά χάρη της ὁ Δαίδαλος. Πάντως εἴτε μέ τή μείξη, εἴτε μέ τήν ἀμοιβαία μεταμόρφωση καί ἀντιμεταχώρησή τους, ζῶα καί μηχανές ὁμιλοῦν μεταξύ τους, σπαράσσονται ἢ συναλλάσσονται, δημιουργώντας ἕνα δικό τους φανταστικό κόσμο, πού λίγο πολύ μοιάζει μέ τόν εἰκαστικό κόσμο τοῦ Ἱερώνυμου Μπός.

Ἡ σύγκριση αὐτὴ πιστεῦω πῶς ὄχι μόνο αὐθαίρετη δὲν εἶναι, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀποδειχτεῖ καὶ ἀποκαλυπτική. Γιατί:

(α) Ὅπως στὸν Μπός, ἔτσι καὶ στὸ Σαχτούρη, ζῶα, ἄνθρωποι καὶ μηχανές δὲν ἐναλλάσσουν μόνο τὴ μορφή τους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος τους,

(β) Ὅπως στὸν Μπός, ἔτσι καὶ στὸ Σαχτούρη ἡ ἐναλλαγή καὶ ἀνάμειξη ἀνθρώπου, ζώου καὶ μηχανῆς φασματοποιεῖ τὸν πραγματικό κόσμο καὶ τὸν ἐλέγχει στὴ βαθύτερη σύστασή του καὶ ἀντινομία.

(γ) Ὅπως στὸν Μπός, ἔτσι καὶ στὸ Σαχτούρη ἡ συνουσία καὶ ἡ συμπλοκή ἀνθρώπου, ζώου καὶ μηχανῆς, ἐνῶ ὀδηγοῦν σ' ἓνα κοσμικό σύστημα, ἐντέλει ἀφήνουν κάθε ποιητική μορφή, μέσα σ' αὐτὴ τὴ συμπλοκή, νὰ κρατᾶ τὸ δικό της ἐναργές περίγραμμα.

(δ) Τέλος, ὅπως στὸν Ἰερώνυμο Μπός, ἔτσι καὶ στὴν ποίηση τοῦ Σαχτούρη ἡ ἔσχατη λειτουργία τοῦ ἀνθρωποζωικοῦ συμπλέγματος καὶ τοῦ ζώου-μηχανῆς συνθέτουν, χάρις στὴν ὀλότελα ἀντιρεαλιστική ἐπιχρωμάτισή τους, ἓνα κόσμο ὄνειρικό καὶ συνάμα ἐφιαλτικό, μέσα στὸν ὁποῖο ἀπελευθερώνονται οἱ ἐνοχές μας καὶ οἱ ὀρμές μας, κρίνοντας ταυτόχρονα τὸν ἑαυτό τους καὶ τίς αἰτίες τους.

(1980)